

УДК 321

DOI <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i36.1126>*М. А. Шульга*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8929-8111>*доктор політичних наук, професор,**професор кафедри державного управління**Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ДЕМОКРАТІЯ: ОДЕРЖИМІСТЬ ЧИ ПРИРЕЧЕНІСТЬ? (ДО 30-РІЧЧЯ ВИХОДУ «ВІДЖИВЛЕННЯ ДЕМОКРАТІЇ» ЖАНА-ФРАНСУА РЕВЕЛЯ)

Постановка проблеми. Тема трансформації держави в сучасному політико-управлінському дискурсі нерозривно пов'язана з темою глобалізації. Домінуючими наративами в цьому симбіозі можна вважати – знецінення територіальної держави (Реймон Арон); трансформацію функцій держави, зокрема, модель «сервісної держави»; «обмеження суверенітету»; «failed state» у таких варіаціях, як: «слабка держава» (Пол Кеннеді), «німецька державність» (Ульріх Шнеккер), «недідатність держави» (журнал «Foreign Policy»); «нова кочова еліта» (Жан Атталі) тощо.

Водночас будь-яка держава – це і форма правління, і форма територіального устрою і політичний режим. І трансформація держави неминує (не може не бути) трансформацією і цих її характеристик. До того ж з політичної точки зору глобалізацію, поміж іншим, прийнято пов'язувати із завершенням холодної війни і руйнуванням біполярної картини світу і, як наслідок, – з організацією життя за єдиними принципами, прихильністю єдиним цінностям, дотриманням єдиних норм поведінки. Тут, звісно, можна розпочати дискусію щодо нетотожності глобалізації і уніфікації, яка фіксується терміном «глокалізація», але, напевно, хтось заперечить, що політичним еквівалентом цих «єдиних принципів, цінностей, норм поведінки» є (прийнято вважати) демократія як «остаточна форма людського врядування» (Ж.-Ф. Ревель). Так характеризує сприйняття західної ліберальної демократії з її особливим акцентом на захист особистих прав і свобод відомий французький філософ, політолог Жан-Франсуа Ревель.

Що означає ця «остаточність» демократії у контексті глобалізаційних процесів? До чого вона зобов'язує і до чого спонукає? Навряд чи ці питання можуть втратити свою актуальність. А, оскільки відповідь на них «прочитується» у відомій книзі Ж.-Ф. Ревеля «Відживлення демократії» [1], яка побачила світ у далекому 1992 році, то без звернення до цієї праці напевно неможливо і вдумлива та серйозна дискусія навколо них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якщо теми глобалізації, трансформації держави та демократії – доволі поширені у вітчизняному науковому дискурсі (тут важко назвати хоча

б одного дослідника, – чи то з політичних наук, чи то з управлінських наук, хто так чи інакше не торкався цих тем), то викладена у «Відживленні демократії» точка зору Ж.-Ф. Ревеля на долю демократії після завершення епохи біполярності (точніше, його застереження з приводу «перипетій» цієї долі) не так широко представлена у вітчизняних наукових розвідках. Приємним виключенням можна вважати монографію Олександра Дергачова «Партнерський потенціал України: становлення і реалізація» (2009), де «Відживлення демократії» Ревеля згадується у контексті «суспільно-політичної інволюції пострадянських країн» [2, с. 122-123]; статтю Андрія Рєпи «Демократія після коми» (2004), де «Відживлення демократії» аналізується у руслі «принципової дискусії довкола долі ліберальної демократії в Україні» [3]; підручник Миколи Вегеша, Миколи Палінчака та Віктора Петрінка «Геополітика в постатах і термінах» (2020), де основні тези «Відживлення демократії» подаються крізь призму геополітичної проблематики [4, с. 175-180]. Ну й звісно післямова до українського видання «Відживлення демократії», написана перекладачем цієї праці Олегом Хомою, який акцентує увагу читача на піднятій Ревелем проблемі «вразливості й неубезпеченості демократичних суспільств» [5, с. 512].

В цій же статті **метою** є авторське осмислення ідей «Відживлення демократії у контексті пошуку відповіді на питання «Чим є “остаточність” демократії у постбіполярному світі: об'єктом для поклоніння чи проблемою, що потребує вирішення?». Чому саме так є сенс ставити питання? Претендуючи на «остаточну форму людського врядування», демократія неминує породжує дві моделі поведінки, про які фактично і веде мову Жан-Франсуа Ревель у «Відживленні демократії». І які, у свою чергу, є своєрідною реакцією на цю «остаточність». Яка модель поведінки, урешті-решт, отримає верх (буде обрана нами) і як залежить від цього доля самої демократії?

Виклад основного матеріалу дослідження. З одного боку, демократія як «остаточна форма людського врядування» дає поштовх виникненню нового вірування, в основі якого – «обоження західної ліберальної демократії» (Ж.-Ф. Ревель). Так,

що, пише Ревель: «На всіх континентах множаться численні конференції, де співають хвалу новій богині – не просто демократії, а демократії всесвітній, суцільній демократизації світу, що й годі піддавати сумніву її існування. Оце нове вірування я й назвав демократичною ейфорією» [1, с. 13].

З іншого ж, – демократія як «остаточна форма людського врядування» логічно стає девізом: «Досить божевілля: ми приречені урядувати згідно з правилами ліберальної демократії» [1, с. 452]. Але приреченість у людському світі – це приреченість не на «автоматичне імплантування» (Ж.-Ф. Ревель), а на певні дії, яким передують розуміння того, що «остаточність» демократії не означає, що «всі небезпеки, які раніше чигали на неї, наразі або зникли, або мають ось-ось зникнути» [1, с. 22]. «Я не вірю в жодне автоматичне імплантування демократії, в жоден «діалектичний процес», який працював би замість людей», – наголошує Ж.-Ф. Ревель [1, с. 41]. І далі: «... я згоден з головним змістом Фукуямової тези: лібералізм виявився кращою з усіх відомих досі політичних і суспільних систем, і це усвідомив увесь світ. Чи означає це, що її прийме весь світ, якщо демократії не вживатимуть активних заходів, аби так і сталося?» [1, с. 40-41].

Про що йде мова? Про деякий парадокс, суть якого в одночасному перебігу двох взаємовиключних процесів, а саме: намагання одних країн «встановити або відновити» у себе демократію синхронізовано з її «розпадом і згортанням» в тих країнах, що їх перші сприймають як взірці демократичних трендів [1, с. 387]. «Саме у той момент, коли людство відчуває потребу в усесвітній демократії, ця модель зазнає розкладу, її перевертають, вона втрачає свою сутність, фальшується в самому своєму центрі, в серці тих країн, спираючись на які, вона мала поволі охоплювати решту світу» [1, с. 417]. І фальшування це є наслідком чотирьох причин перевертання, чи то «викривлення» демократії, так що самі ці причини екстраполюються на саме сприйняття демократії, починають сприйматися як невід'ємні її характеристики, а демократія починає сприйматися як політія, що не здатна їх подолати.

Виходить так, що будучи «єдиною формою дієвого врядування» [1, с. 76], демократія, однак, не є досконалістю як такою, оскільки не в змозі подолати низку власних вад, що перевертають «природний спосіб її функціонування». Що це за вади? По-перше, – корупція, яка стає «системною» і ставить під загрозу «саме серце» інституцій «усталених демократій» [1, с. 390]. «Системність» полягає у тому, що корупція не вкладається більше в класичні службові злочини (посадова несумлінність, хабарництво, розкрадання, підкуп), а набуває витончених форм, які ледь торкаються країв Карного кодексу, інколи, ніяк не підпадаючи під

його юрисдикцію. Корупція, наприклад, присутня і тоді, коли хтось використовує політичну чи адміністративну владу поза цариною її легітимного застосування з метою отримання грошового чи натурального зиску для себе або своїх родичів, друзів чи прихильників. Головними критеріями тут є родинність, політичні переконання, компенсація за надані послуги, нагорода за непохитну відданість [с. 390].

Прикладами витонченої корупції Ж.-Ф. Ревель, зокрема, називає: субсидування акціонерного товариства як спосіб обдарування своїх політичних чи особистих друзів [1, с. 390]; призначення на державні посади не за професійними якостями та створення різноманітних «тепленьких місць» для партійних функціонерів, зокрема у націоналізованих компаніях; [1, с. 391]; укладання угод між політичною владою й окремими підприємцями на шкоду третій стороні (розпродаж державного майна з торгів, створення винятків, пільгове оподаткування, різноманітні субсидії) [1, с. 392]; перетворення культурної ініціативи на суто державний захід, що є «зручною нагодою надати посади кільком друзям президента, ніяк не зашкодивши його репутації» [1, с. 401, 403]; використання конфіденційної інформації, доступ до якої мають державні посадовці, з метою отримання бізнесової переваги [1, с. 406]; протегування свої рідних, близьких чи прихильників [1, с. 395, 411]; функціонування великих політичних партій за моделлю функціонування бізнесових груп, внаслідок чого партії не лише мають і контролюють економічні інтереси, але й здійснюють управління відповідними сферами економіки (в промисловості, банківській справі, у сферах нерухомості, торгівлі та послуг) [1, с. 409]; націоналізацію приватних підприємств виключно задля створення керівних посад з тим, щоб улаштувати членів клану, який постійно зростає [1, с. 411]; «затуляння рота судовій владі», аби убезпечити від суду керівників, які на нього заслуговують [1, с. 408, 413, 421].

Небезпека, за висновком Ж.-Ф. Ревеля, не лише у тому, що, корупція, будучи «справжнім лихом у третьому світі», «підточує зсередини також і старі демократії», які мають бути зразком для інших [1, с. 406]. Небезпека ще й в тому, що: «Наша корупція поглиблює відсталість (у третьому світі) через ті незаконні операції, що готуються за згоди місцевих керівників і які уможлиблює наша співучасть» [1, с. 414]. Тобто: «Корупція в розвинених країнах і корупція в країнах, що розвиваються, є взаємодоповнювальними» [1, с. 415]. Як наслідок – своєрідне «зачароване коло», що в нього потрапила демократія в запалі «демократичної ейфорії». Адже: «Це співництво <...> заважає запровадженню демократії там, де її не існує, і неодмінно послаблює її там, де вона існує» [1, с. 415]. У будь-якому випадку, резюмує

Ж.-Ф. Ревель корупція сьогодні – і причина занепаду усталених демократій, і перешкода для розвитку молодих демократій [1, с. 417].

Наступна вада і, відповідно, наступне викривлення демократії – це її перетворення на різновид комерційної реклами внаслідок дедалі більшого впливу на виборчі кампанії і на політичне життя з боку фахівців із реклами і радників із комунікації. «Гарно проведеною передвиборною кампанією тепер буде та, яка усуне зв'язок між виборцями і реальністю і пов'яже їхні пізнавальні здібності з уявленнями, сфабрикованими пропагандистом» [1, с. 417]. «Витонченість технік переконання, одержимість піаром, апеляція до імпульсів, а не до рефлексії, панування пустих обіцянок» [1, с. 419] – становлять передвиборне мистецтво, що реалізується у «гротескному танці взаємвідчуження між кандидатами на обрання й виборцями» [1, с. 418]. Адже перші домагаються, аби його оцінювали за враженнями, що вони намагаються справити, а не за підсумками їх діяльності чи за серйозністю їх проєктів. Дії політика спрямовуються відтак не на реальність, не на забезпечення блага виборців, а на громадську думку і на ті уявлення, які вона формує про ті чи інші речі, незалежно від їх справжнього змісту. Гелен Воллес, до речі, з цього приводу зазначає, що правлячі сили Європи мають відмовитися від інсценування політики для мас й більше орієнтуватися на вирішення їхніх проблем [с. 170]. «Оцінка “успіхів” та “невдач” інституцій ЄС багато у чому має залежати від того, наскільки їх здобутки відповідають очікуванням клієнтів чи виборців, адже для задоволення потреб останніх вони і були створені» [6, с. 170].

Мистецтво досягнення успіху на виборах, яке полягає у змушуванні народу обрати саме себе, продовжує Ж.-Ф. Ревель, не завжди тягне за собою спроможність обраного урядувати. Тому одна із граней звиродніння демократії розкривається тієї миті, коли «віртуози електорального процесу» перебирають у свої руки важелі політичного керування, навіть не відрізняючись здібностями чи чесністю, яких воно потребує [1, с. 420]. Після виборів той же принцип некомпетентності й вигод, що спонукав до здобуття влади, зумовлює також і призначення на державні посади, що не є виборними. Отже, ті керівники, які привертають на свій бік прихильність електорату за рахунок платників податків і зневажають при цьому закон, вже не є демократами, навіть якщо вони були обрані легітимно [1, с. 420]. Крім цього, передвиборні піар-методи теж руйнують демократію, оскільки коштують надто дорого і тому спонукають політиків вдаватися до незаконних джерел фінансування [1, с. 420].

Третя вада демократії – це, з одного боку зростаюче віддалення політичного класу від виборців, а, з іншого, – байдужість громадян до суспільної справи, наслідком чого стає послаблення їх

участі у громадському житті, зокрема у виборах. Це ставить під сумнів легітимність представницьких органів. Наприклад: «Про який представницький характер Європарламенту може йтися, коли в обранні його делегатів брали участь менше половини зареєстрованих виборців, а в деяких країнах – менше 40%?» [1, с. 423]. До того ж, коли в голосуванні не бере участі більшість виборців, воно не може розглядатися як «загальне» чи як виразник загальної волі. Тотожність суверенного народу і загального виборчого права стає міфом, якщо показники участі у виборах не перевищують певного рівня [1, с. 424].

Байдужість громадян виявляє себе у «демократичній зневірі», ознаками якої Ж.-Ф. Ревель визначає: зневіру у законі, адже відповідальності перед ним уникає сама держава та її друзі [1, с. 427]; переконання у тому, що справжні шляхи до успіху пролягають поза законними можливостями, які передбачені наявними інституціями, а самі ці можливості є лише спектаклем для обслуговування приватних інтересів можновладців [1, с. 427]; розуміння того, що принципове обстоювання своїх прав має своїм результатом лише тривалу, виснажливу й марну боротьбу, а вплинути на керівників демократичної держави можна за допомогою не аргументації, а хіба що «скандалу у пресі, маніфестації чи акту насилля» [1, с. 427]. «Групи й підгрупи, які складають суспільство, самою практикою навчені того, що добитися зустрічі з головою держави чи уряду набагато легше, коли громити громадські будівлі, бити вітрини, підпалювати машини й універмаги або перекидати рух на автошляхах, ніж коли мирно обстоювати свою справу перед компетентними інстанціями чи асамблеями, створеними саме на такий випадок згідно з конституцією» [1, с. 427]. Але якщо громадяни демократичної держави, зауважує Ревель, звикають до насильства як до засобу найшвидшого досягнення своїх цілей (байдуже, легітимних чи ні), оскільки без цього державна влада їх не чує, – таке становище вказує на глибоке звиродніння правової держави [1, с. 428].

Клаус Едер у своїй роботі «Публічність і демократія» (2003) фактично веде мову про дещо пом'якшений варіант «демократичної зневіри», презентований дуалізмом «гучної» і «мовчазної» публічності у Європейському Союзі. Так, «гучна» публічність – це елітарна публічність, яка прагне вражати, завжди говорить на користь створення європейського суспільства і пов'язана із транснаціональною культурою інтелектуалів. «Саме через дискусії щодо тих моментів, які роз'єднують різні культури, проявляється те спільне, що об'єднує тих, хто провадить ці дискусії: спільність культурних еліт» [7, с. 67]. «Мовчазна» ж публічність складається з особистих переконань та приватних думок і ще потребує своєї органі-

зації як «європейської публічної думки», тобто «як думки, яку чують» [7, с. 67]. Ця публічність базується не на критиці, а на запереченні а точніше, «наслідує модель “скандалізації” колективної участі» [7, с. 67]. «Скандалізовані теми, в яких кристалізуються ці публічні думки, мають справу з близькими до життєвого світу досвідками (буденними), які створюють вторинні життєві, буденні комунікаційні простори» [7, с. 67]. Завдяки «мовчазній» публічності Європа як деяка абстракція і наповнюється темами та проблемами, які приписуються Європі та є для Європи значущими: ціни на бензин, ціни на енергію, перевантажені транспортні шляхи тощо [7, с. 67].

І, нарешті, четвертою вадою демократії Ревель вважає розділення свободи і права, тобто розуміння свободи вже не як здатності виробляти закони (які після ухвалення необхідно виконувати), а як усіх індивідуальних або партикулярних вимог, аж до край дикунських, не скутих жодними умовами й обмеженнями законності [1, с. 387].

Перераховані вади демократії, на думку Ревеля, можуть призвести до того, що навіть за формального збереження демократичних інституцій зникне сам дух демократії й вона втратить свою властивість бути «найпридатнішою до вдосконалення формою політичного устрою» [1, с. 444]. І потім, продовжує Ревель, «якщо сам цей зразок – ніщо інше, як розвинена форма зародкових вад <...> чи можемо ми й тоді рекомендувати цей зразок і цю модель як майбутні розв'язання актуальних нині проблем країн, що будують демократію...» [1, с. 425]. А завдяки чому демократія має здатність до розвитку й оновлення? «У політиці, як і в науці, літературі та мистецтві людина робить усе сама. Історія, коли її не обожнювати, є лише переліком таких справ, вони ніколи не є їх рушійною силою» [1, с. 41]. Отож, якщо ми приречені на демократію, то як бути з її «перекрученнями»? Ми на них приречені як на нездоланний довісок до «нової богині», чи як на необхідність постійно сумніватися в остаточності демократії як «форми людського самоврядування» і постійно доводити цю остаточність. Принаймні, не оминати певні теми-проблеми, які своєрідно «розсипані» по тексті книги Ревеля і які, на думку самого Ревеля, потребують безвідкладного осмислення (тут напрошується аналогія з книгою Ларрі Зідента «Демократія в Європі», де також мова йде про теми-проблеми, без осмислення яких неможлива «побудова демократії в Європі» [Див.: 8]).

Наприклад, звертає увагу Ревель, свобода індивідів у країні залежить не тільки від способу надання влади, – скажімо загального виборчого права, – вона залежить і від способу, в який ця влада здійснюється після того, як її здобуто. Тобто свобода не випливає лише з самого факту виборності. «Що мені з того, що когось було обрано, коли він відтак має повну можливість мене при-

гнічувати, ігнорувати, оббирати та ще й брехати мені. Мабуть було б краще, щоб він не був обраний і мав при цьому менше влади» [1, с. 44]. Інакше кажучи, чесні вибори самі по собі не гарантують «свободи, різноманітності та всього особистого», бо свобода вибору не гарантує, що зроблений вибір виявиться вдалим. Тому вибори можуть бути визнані як справді демократичні у поєднанні з усім комплексом демократичних атрибутів: свободою преси, розподілом влади, освіченістю населення, гарантіями прав особи. І як доповнення до цього – право, котре можна зруйнувати простим парламентським голосуванням, – тобто стосовно якого ви не певні, що воно збережеться після наступного засідання асамблеї, – це не право, а просто тимчасовий дозвіл [1, с. 45].

Або ж – «те, що не є демократичним, ще не є тоталітарним» [1, с. 46]. В протилежному випадку, зауважує Ж.-Ф. Ревель, ми маємо справу з «відтворенням навиворіт комуністичної класифікації», за якої світ ділився на два табори. Однак, упродовж тисячоліть людство жило (і досі значна його частина живе) в традиційних суспільствах, котрі не можна назвати ані демократичними, ані тоталітарними, але в яких існує розмаїта палітра прав і гарантій [1, с. 46].

І, мабуть, головна і найбільш провокаційна тема-проблема, що на неї вказує Ж.-Ф. Ревель, – це висновок про нашу приреченість на визнання того, демократію було б легко практикувати, «якби всі ті цінності, котрі обстоюються в її ім'я, були справді демократичними» [1, с. 433]. Тут на увагу заслуговує одна проблема, на яку вказує Ревель і яка, впродовж тридцяти років, що минули з моменту виходу книги, стала своєрідним знаковим символом політичної глобалізації – проблема «ревізії традиційного поняття суверенної держави» в умовах глобалізації, або розробки «доктрини обмеженого суверенітету», «котра слугує вже не тоталітаризмові, а демократії» [1, с. 448].

Висновки. Фактично у Ж.-Ф. Ревеля демократія є не стільки «єдиною формою дієвого управління», остаточною ціллю, скільки низкою проблем, що пов'язані із функціонуванням цієї форми. Й, більш того, – низкою вад такого функціонування, без подолання яких демократія, лишаючись «найпридатнішою до вдосконалення форма політичного устрою», ще має довести в умовах «нових небезпек» свій статус «остаточної форми людського врядування» й, тим самим, підтвердити свою претензію на універсальність і, можливо, не уникати дискусії з приводу того, як розуміти саму цю універсальність – як уніфікацію, чи як право на розмаїтість. Сам Ревель, до речі, так дає відповідь на питання щодо універсальності демократії: «Проблеми, котрі постануть через демократизацію, будуть пов'язані не так з уніфікацією частин світу, як з відродженням національної, локальної та індивідуальної оригінальності» [1, с. 446].

Той же головний висновок, яким ми завдячуємо Ревелю і заради якого варто познайомитися з його «Відживленням демократії» (як варто, до речі, не цуратися великих наукових текстів і культивувати звичку і навичку працювати з ними), як на мене, полягає у наступному: одержимість демократією обертається демократичною ейфорією, бо, невпинно говорячи «демократія», «демократизація», «поглиблення демократії», ми, інколи, лишаємо за межами наших розмов про демократію деякі «незручні факти» [Див.: 9, с. 140, 142], до яких Ревель і відносить «перекручення» чи-то вади демократії. Приреченість на демократію означає приреченість на дії, без яких остаточність демократії лишається сумнівною, означає приреченість на визнання «складності», – як говорить Ревель, – проблеми демократії» [1, с. 43]. А там, де складність – остаточності бути не може. Остаточним може бути лише невпинне усунення «вад демократії» (Ревель) й, тим самим, невпинне підтвердження (а не лише проголошення) універсальності демократії.

Як на мене, у випадку демократії ми потрапляємо у таку собі «пастку остаточності», а саме: з одного боку, – ейфорія з приводу демократії як «остаточної форми людського врядування» (Ревель), а, з іншого, – сумніви у безсумнівності такого статусу демократії з огляду на зазначені Ревелем вади останньої. Так чи інакше, але без осмислення цієї «пастки остаточності» будь-які демократичні перетворення погрожують, зрештою, обернутися «демократичною ейфорією», а отже, і мовчазною згодою з «вадами демократії».

Література

1. Ревель Ж.-Ф. Відживлення демократії. Київ: Критика, 2004. 589 с.
2. Дергачов О. П. Партнерський потенціал України: становлення і реалізація. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2009. 496 с.
3. Репа Андрій Демократія після коми. *Часопис «Критика»*, рік VIII, число 11 (85). С. 7-12. URL: <https://www.krytyka.com/ua/articles/demokratiya-pislya-komu> (дата звернення: 22.06.2022).
4. Вегеш М., Палінчак М., Петрінко В. Геополітика в постанях і термінах. Підручник. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 786 с.
5. Хома Олег Жан-Франсуа Ревель: рецепт проти ейфорії. *Ревель Ж.-Ф. Відживлення демократії*. Київ: Критика, 2004. С. 497-522.
6. Воллес Гелен Динаміка створення інституцій ЄС. *Європейська інтеграція* / Уклад.: М. Яхтенфукс, Б. Колэр-Кох; Пер. з нім. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. С. 168-188.
7. Едер Клаус Публічність і демократія. *Європейська інтеграція* / Уклад.: М. Яхтенфукс, Б. Колэр-Кох;

Пер. з нім. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. С. 55-78.

8. Зидентоп Л. Демократія в Європе / Пер. с англ. Под ред. В.Л. Иноземцева Москва: Логос, 2001. 360 с.

9. Вебер М. Наука как призвание и профессия. *Самосознание европейской культуры XX века: Мыслители и писатели Запада о месте культуры в совр. обве*. Москва: Политиздат, 1991. С. 130-149.

Анотація

Шульга М. А. Демократія: одержимість чи приреченість? (до 30-річчя виходу «Відживлення демократії» Жана-Франсуа Ревеля). – Стаття.

Стаття присвячена тридцятиріччю виходу в світ праці французького філософа, політолога Жана-Франсуа Ревеля «Відживлення демократії» (1992). В центрі уваги автора статті – ідея Ревеля про неоднозначність визначення демократії як «остаточної форми людського врядування».

Автор статті задається питанням: «Що означає ця остаточність, в сенсі - які моделі поведінки тягне за собою і до чого зобов'язує?». Якщо «демократичну ейфорію» (Ревель), то як бути з чотирма вадами, «перекрученнями» демократії – корупцією, комерціалізацією політики, «демократичною зневірою» і постулюванням свободи як індивідуалізму та партикуляризму. Ці вади у випадку «демократичної ейфорії» сприймаються як прикрий, але неминучий і нездоланий додаток до демократії, з яким ми маємо рахуватися і, по можливості, прагнути його пом'якшити.

Якщо ж «остаточність» демократії – це наша на неї приреченість, то ми приречені постійно сумніватися в остаточності демократії як «форми людського самоврядування» і постійно доводити цю остаточність, у тому числі, й не оминати певні теми-проблеми, що пов'язані з цією політиєю. Зокрема, «що вважати чесними виборами?»; «як співвідносяться свобода і факт виборності?»; «чи є недемократичне тоталітарним за замовчуванням?»; «як бути з тим, що цінності, які обстоюються в ім'я демократії, не завжди є демократичними?»; «що вважати непорушними засадничими свободами людини?»; «як пов'язані між собою суверенітет держави та ідея прав людини?», або ж «як доктрина обмеженого суверенітету може служити демократії?».

Головний висновок Ревеля, який, на думку автора, і має бути покладений в основу будь-яких демократичних перетворень у суспільстві, полягає у тому, що без людських зусиль, лише покладаючись на «автоматичне імплантування» демократії та звичку «доведення через майбутнє» її «остаточності», претензії на універсальність з боку цієї політії приречені на поразку, а сама вона втратить як здатність до вдосконалення, так й здатність до протистояння новим загрозам.

Автор статті робить висновок, що у випадку демократії ми стикаємося зі своєю «пасткою остаточності», ігнорування якої в інтелектуальному дискурсі неминуче обертається «демократичною ейфорією», а отже і мовчазною згодою з «вадами демократії».

Ключові слова: Жан-Франсуа Ревель, «остаточність» демократії, перекручення демократії, «демократична ейфорія», демократія як неминучість.

Summary

Shulga M. A. Democracy: diabolism or predestination? (to the 30th anniversary of publication of "Revival of Democracy" by Jean-Francois Revel) . – Article.

The article is devoted to the thirtieth anniversary for paper publication "Revival of Democracy" (1992) by the French philosopher, political scientist Jean-Francois Revel. Its spotlight is Revel's thesis concerning democracy as "ultimate form of human government".

What does irrevocability mean, what models of behavior does it involve, what does it oblige to? When "democratic euphoria" (Revel), then what can we do with four shortcomings, "distortions" of democracy – corruption, commercialization of policy, "democratic disappointment" and postulation of freedom both individualism and particularism. The said shortcomings in case of "democratic euphoria" shall be apprehended as unpleasant but inevitable and invincible addition to the democracy, which we have to take into account and, as far as possible, sick to extenuate them.

As long as the "irrevocability" of democracy is our predestination to it, then we doom to doubt permanently

in irrevocability of democracy as "the form of human government", and prove constantly this irrevocability, including not evading certain themes-problems connected with this politeia. In particular, "what can be considered as fair election?"; "in what way freedom is correlated with a fact of electivity?"; "whether non-democratic is totalitarian by default?"; "what to do when values defended for the sake of democracy are not always democratic?"; "what can be considered as inviolable principle freedoms of people?"; "what links are between sovereignty of a state and idea of human rights?", or "in what way the doctrine of limited sovereignty can serve for democracy?".

Revel's basic conclusion is in the fact that claims for universality on the part of the politeia shall be doomed for defeat without human efforts, just relying upon "automatic implantation" of democracy and habit of "proving through the future" of its "irrevocability", and it shall lose both ability for improvement and capacity for resistance against new threats.

Key words: Jean-Francois Revel, "irrevocability" of democracy, misrepresentation of democracy, "democratic euphoria", democracy as inevitability.